

Adrian Roślon

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Wydział Humanistyczny

BEZPIECZEŃSTWO PAŃSTWA, NARODU I OBYWATELA W KONSTYTUCJI RP – ZARYS PROBLEMATYKI

SECURITY OF THE STATE, NATION AND A CITIZEN IN THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF POLAND – AN OUTLINE OF THE ISSUES

Streszczenie: Artykuł dotyczy konstytucyjnego ujęcia problemu bezpieczeństwa. Wskazano w nim podstawowe regulacje odnoszące się do państwa, narodu i obywatela w obecnie obowiązującej Konstytucji RP – najważniejszym akcie prawnym Rzeczypospolitej Polskiej (złożonym z preambuły i 13 rozdziałów obejmujących 243 artykuły), uchwalonym 2 kwietnia 1997 roku przez Zgromadzenie Narodowe, a zatwierdzonym przez ogólnonarodowe referendum 25 maja 1997 roku, który wszedł w życie 17 października tego samego roku. Celem artykułu jest dokonanie zarazem wstępnej oceny stanu badań nad bezpieczeństwem w doktrynie prawa konstytucyjnego, jak i diagnozy stanu normatywnego. Wskazano również potrzebę nowego odniesienia kategorii bezpieczeństwa. Jest nim nie tylko sam obywatel czy państwo, ale przede wszystkim Rzeczpospolita Polska, postrzegana jako dobro wspólne.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, konstytucja RP, bezpieczeństwo państwa, bezpieczeństwo narodowe, bezpieczeństwo obywateli, bezpieczeństwo RP, bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne

Summary: The article concerns the constitutional approach to the problem of security. It presents the basic regulations referring to the state, nation and a citizen in the currently binding Constitution of the Republic of Poland - the highest legal act of the Republic of Poland (consisting of a preamble and 13 chapters covering 243 articles), adopted on April 2nd, 1997 by the National Assembly and approved by nationwide referendum on May 25th, 1997, which entered into force on October 17th of the same year. The aim of the article is to make an initial assessment of the state of security research in the doctrine of constitutional law, as well as to provide a diagnosis in the field of the normative state. The article also points to the need for a new safety category reference. It is not only the citizen or the state itself, but above all the Republic of Poland, perceived as a common good.

Keywords: security, constitution of the Republic of Poland, state security, national security, security of the citizens, security of the Republic of Poland, internal security, external security

Wstęp

Jednym z założeń artykułu jest dokonanie wstępnej diagnozy w zakresie stanu normatywnego, jak również przybliżenie problematyki bezpieczeństwa państwa, narodu, obywateli RP w kontekście gwarancji bezpieczeństwa zawartych w Konstytucji RP.

Każde państwo, niezależnie od wielkości, zamożności, roli na arenie międzynarodowej, zmierza do zapewnienia swoim obywatelom bezpieczeństwa. Realizacja szeroko pojętej polityki bezpieczeństwa od zawsze była priorytetem dla rządzących. Zapewnienie bezpieczeństwa ludności zamieszkującej obszar danego kraju jest jedną z podstawowych funkcji państwa. „Żadne pojedyncze państwo nie jest w stanie samodzielnie stawić czoła współczesnym kompleksowym zagrożeniom”¹, dlatego też rola i znaczenie współpracy międzynarodowej staje się coraz bardziej istotna.

Bezpieczeństwo to pierwotna i egzystencjalna potrzeba każdego człowieka. Bezpieczeństwo zajmuje drugie miejsce (po potrzebach biologicznych) w hierarchii potrzeb podstawowych Abrahama Masłowa². Taka hierarchiczność odnosi się do priorytetu konieczności zaspokojenia określonych potrzeb. Znaczy to tyle, że aby zaspokoić potrzeby wyższego rzędu, trzeba najpierw zaspokoić potrzeby rzędu niższego. W myśl tej teorii człowiek najpierw dąży do zaspokojenia potrzeb fizjologicznych, takich jak pożywienie, mieszkanie, odzież, prokreacja. Dopiero wtedy gdy je zaspokoi interesuje się kolejnymi – w tym przypadku bezpieczeństwem, do którego zaliczyć możemy zabezpieczenie przed chorobą, bezrobociem, starczą niezdolnością do pracy. Kolejnymi potrzebami w piramidzie Abrahama Masłowa są potrzeby przynależności, do których należy potrzeba akceptacji, miłości, przyjaźni, przynależności do grupy. Następną jest potrzeba uznania, w skład której wchodzi potrzeba sukcesu człowieka, szacunku, prestiżu, znaczenia. Na samym wierzchołku piramidy potrzeb Abrahama Masłowa znajdują się potrzeby samorealizacji, do których należy zaliczyć potrzeby rozwijania: siebie,

¹ *European defence – the role of naval power*, dokument A/1813, Europejskie Międzyparlamentarne Zgromadzenie do Spraw Bezpieczeństwa i Obrony, Bruksela 2003.

² Por. A. Masłow, *Motywacja i osobowość*, przeł. J. Radzicki, Warszawa 2006, s. 76-83.

zdolności, talentów, zainteresowań, rozwoju duchowego oraz potrzeba potwierdzenia własnej wartości. Uogólniając, niezaspokojenie podstawowej potrzeby blokuje rozwój jednostki i ogranicza jego aktywność podejmowaną w celu zaspokojenia kolejnych. Zaspokojenie potrzeby bezpieczeństwa staje się zatem warunkiem społecznej integracji oraz współdziałania. Wszelki rozwój jest możliwy w sytuacji, kiedy te dwie podstawowe potrzeby człowieka zostaną zaspokojone.

Pojęcia bezpieczeństwa w kontekście państwa i narodu

Jedną z najbardziej ogólnych definicji bezpieczeństwa można znaleźć w *Słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*. Pojęcie bezpieczeństwa zostało tam określone jako „stan, który daje poczucie pewności, i gwarancje jego zachowania oraz szansę na doskonalenie. Jedną z podstawowych potrzeb człowieka. Jest to sytuacja odznaczająca się brakiem ryzyka utraty czegoś, co człowiek szczególnie ceni, na przykład: zdrowia, pracy, szacunku, uczuć, dóbr materialnych”³.

Wyróżnić można wiele rodzajów bezpieczeństwa, np.: narodowe/państwowe, światowe (międzynarodowe), publiczne, społeczne, wewnętrzne, zewnętrzne, fizyczne, psychiczne, socjalne itd.⁴

W literaturze przedmiotu występuje wiele definicji bezpieczeństwa państwa. Mimo że brzmią one różnie, to mają wspólny rdzeń znaczeniowy.

B. Banaszak traktuje bezpieczeństwo państwa jako bezpieczeństwo jego poszczególnych obywateli, które określone jest w art. 5 Konstytucji RP⁵. W. Wołpiuk wskazuje, iż art. 5 Konstytucji mówi o decyzji ustrojodawcy, że bezpieczeństwo państwa jest wartością nadrzędną, przewyższającą ochronę praw, wolności, bezpieczeństwa jednostki. Wartości demokratycznego państwa nie mogą zostać zrealizowane bez skutecznej ochrony i bezpieczeństwa tegoż państwa⁶. Ten sam autor uważa, że „Pojmując bezpieczeństwo państwa jako stan wynikający z zadań i działalności państwa – zapewniających bezpieczeństwo członków wspólnoty

³*Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, wyd. 6, AON, Warszawa 2008, s. 14.

⁴ Ibidem.

⁵ B. Banaszak *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 177.

⁶ W.J. Wołpiuk, *Bezpieczeństwo państwa i pojęcia pokrewne. Aspekty konstytucyjnoprawne*, [w:] *Krytyka prawa. Niezależne studia nad prawem*, t. II, *Bezpieczeństwo*, W. Sokolewicz (red.), Warszawa 2010, s. 185.

państwowej, należałoby uznać, że za bezpieczne może być uważane nie tylko takie państwo, którego byt, urząd, polityczno-społeczne i gospodarcze oraz terytorium są niezagrożone, lecz także takie, w którym każda jednostka ludzka czuje się bezpiecznie, ponieważ państwo zapewnia wszystkim mieszkańcom prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego”⁷.

Bezpieczeństwo narodowe utożsamiane jest często z bezpieczeństwem państwa, ponieważ wywodzi się z egzystencjalnych potrzeb ludzkich społeczności, które zorganizowane są w państwa⁸. Zapewnienie bezpieczeństwa zewnętrznego jest równie ważne jak zapewnienie wewnętrznego bezpieczeństwa.

J. Karp definiuje bezpieczeństwo państwa jako: „Stan, w którym brak jest zagrożeń dla istnienia państwa oraz jego demokratycznego ustroju. Bezpieczeństwo państwa obejmuje w swym zakresie dyrektywy dbania o jego suwerenność, integralność terytorialną i potencjał obronny, nawet gdy nie występuje zagrożenie ze strony innych państw lub terrorystów”⁹.

Do początków XX wieku pojęcie „bezpieczeństwo państwa” definiowane było jednowymiarowo – jako zdolność państwa do zapewnienia nienaruszalności swojego terytorium, integralności, a także ochronę przed zagrożeniami wewnętrznymi i zewnętrznymi (głównie w wymiarze militarnym).

Pojęcie bezpieczeństwa narodowego stosuje się zamiennie z pojęciem bezpieczeństwa państwowego. Takie rozwiązanie jest zasadne, ponieważ w art. 135 Konstytucji Rzeczypospolitej zawarto stwierdzenie, że „Organem doradczym Prezydenta Rzeczypospolitej w zakresie wewnętrznego i zewnętrznego bezpieczeństwa państwa jest Rada Bezpieczeństwa Narodowego”¹⁰.

Równie istotne co bezpieczeństwo zewnętrzne jest bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Naczelnym zadaniem polityki zagranicznej państwa jest zapewnienie bezpieczeństwa narodowego. Zadaniem bezpieczeństwa narodowego jest przede wszystkim ochrona wartości społeczeństwa i państwa. Bezpieczeń-

⁷ W.J. Wołpiuk, *Bezpieczeństwo...*, s. 186-187.

⁸ Ibidem.

⁹ J. Karp, *Bezpieczeństwo państwa*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny*, W. Skrzydło, S. Grabowska, R. Grabowski (red.), Warszawa 2009, s. 108-109.

¹⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483) art. 135.

stwo chroni takie wartości jak: przetrwanie, suwerenność, przeżycie ludności, niezawisłość państwa, ideologię, system społeczno-gospodarczy, interesy obywateli za granicami państwa, postęp gospodarczy itp.¹¹

Pojęcie bezpieczeństwa w Konstytucji RP

Bezpieczeństwo w sensie ogólnym utożsamiane jest ze stanem spokoju, zabezpieczenia, pewności, ochrony czy braku zagrożeń. Rozumienie bezpieczeństwa jako braku zagrożeń jest o tyle słuszne, ponieważ tylko w takich warunkach możliwy jest rozwój. Bezpieczne państwo jest w stanie zapewnić podstawy rozwoju swoich obywateli. Należy jednak pamiętać, iż działanie zgodne z takim podejściem powoduje przeniesienie punktu ciężkości z państwa na jednostkę.

Termin „bezpieczeństwo” pojawia się dwukrotnie wśród zasad ustroju państwa. W rozdziale pierwszym Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r., zatytułowanym *Rzeczpospolita*, art. 5 stanowi, że „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”¹².

Słowo bezpieczeństwo w przytoczonym artykule jawi się jako synonim pozostałych. W każdą część zdania artykułu można wstawić słowo bezpieczeństwo, nie tracąc przy tym sensu zapisu. I tak, należy stwierdzić, że zadaniem Rzeczypospolitej Polskiej jest przede wszystkim zapewnienie bezpieczeństwa, niepodległości i nienaruszalności terytorium, zapewnienie bezpieczeństwa wolności, praw człowieka i obywatela oraz zapewnienie bezpieczeństwa obywatelom, a poza tym zapewnienie bezpieczeństwa dziedzictwu narodowemu i środowisku.

Przepis ten współbrzmi z art. 26 Konstytucji, zgodnie z którym „Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej służą ochronie niepodległości państwa i niepodzielności jego terytorium oraz zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic”¹³ oraz „Siły Zbrojne zachowują neutralność w sprawach politycznych oraz podlegają cywilnej i demokratycznej kontroli”¹⁴.

¹¹ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa...*, op. cit., s. 14.

¹² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483), art. 5.

¹³ *Ibidem*, art. 26.

¹⁴ *Ibidem*.

Do Konstytucji RP wprowadzono ponadto pojęcie bezpieczeństwa, które połączone jest z ważnym interesem gospodarczym, bezpieczeństwem ekologicznym, konsumentów, czy też bezpieczeństwem obywateli w odniesieniu do ewentualnego zagrożenia ustroju państwa. Katalog ten ma charakter otwarty. Zaobserwować można jego ciągle poszerzanie. Wynika to z potrzeb rozwoju społeczeństwa. Dzięki otwartemu charakterowi katalogu możliwe jest zapewnienie ochrony wielu dziedzin życia. Należy pamiętać, iż zakres przedmiotowy stanowi główne kryterium bezpieczeństwa. W literaturze prawniczej jednolita definicja terminu „bezpieczeństwo państwa” czy „bezpieczeństwo narodu” nie została jednak sformułowana. Należy przyjąć, iż ustawodawca, uchwalając Konstytucję RP, przewidywał sytuację, w której rola państwa nie zostanie ograniczona do wąskiego zakresu, lecz będzie odnosiła się do wieloaspektowości bezpieczeństwa.

W Konstytucji wyróżniono także bezpieczeństwo zewnętrzne oraz wewnętrzne. Bezpieczeństwo zewnętrzne łączy się z suwerennością oraz niepodległością, a także z integralnością terytorialną (nienaruszalnością granic) państwa. Bezpieczeństwo zewnętrzne odnosi się głównie do zagrożeń militarnych związanych z otoczeniem państwa od strony zewnętrznej. Z kolei bezpieczeństwo wewnętrzne odnosi się do porządku wewnętrznego państwa, czyli kategorii porządku życia i zdrowia obywateli, porządku prawnego w kontekście wszelkiego rodzaju katastrof naturalnych czy klęsk żywiołowych. Bezpieczeństwo wewnętrzne związane jest bezpośrednio z zapewnieniem spokojnego, sprawnego funkcjonowania organów publicznych. Bezpieczeństwo państwa i narodu łączą ze sobą aspekty zewnętrzny oraz wewnętrzny.

Z kolei wyjaśniając pojęcie bezpieczeństwa w ujęciu podmiotowym, trzeba zaznaczyć, że głównymi adresatami, którzy podlegają ochronie, jest państwo oraz grupa społeczna złożona z pojedynczych jednostek.

Należy zauważyć, iż bezpieczeństwo RP winno być definiowane w sposób jak najbardziej otwarty. Dzięki temu jest możliwe zapewnienie elastycznych reakcji na rzeczywistość, która w sposób dynamiczny się zmienia.

Bezpieczeństwo jednostki w Konstytucji RP

W rozdziale drugim Konstytucji RP z 1997 r. – *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, termin „bezpieczeństwo” pojawia się najczęściej.

Art. 30 traktuje o obowiązku ochrony przez władzę publiczną godności każdego człowieka¹⁵. W myśl art. 31 ust. 1 Konstytucji każdy człowiek ma prawo do wolności. Jest ona chroniona prawnie¹⁶. Art. 66 ust. 1 Konstytucji stanowi, że „Każdy ma prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy. Sposób realizacji tego prawa oraz obowiązki pracodawcy określa ustawa”¹⁷. Art. 74 ust. 1: „Władze publiczne prowadzą politykę zapewniającą bezpieczeństwo ekologiczne współczesnemu i przyszłym pokoleniom”¹⁸. Następnie art. 76, który mówi, że „Władze publiczne chronią konsumentów, użytkowników i najemców przed działaniami zagrażającymi ich zdrowiu, prywatności i bezpieczeństwu oraz przed nieuczciwymi praktykami rynkowymi. Zakres tej ochrony określa ustawa”.

W rozdziale piątym ustawy zasadniczej – *Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej* – zawarte są regulacje odnoszące się do bezpieczeństwa, w powiązaniu z zadaniami urzędu Prezydenta RP. Zgodnie z art. 126 ust. 2 Konstytucji Prezydent RP czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji, a także stoi na straży suwerenności oraz bezpieczeństwa państwa, jak również nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium. Zaś „organem doradczym Prezydenta Rzeczypospolitej w zakresie wewnętrznego i zewnętrznego bezpieczeństwa państwa jest Rada Bezpieczeństwa Narodowego”¹⁹.

Również w rozdziale VI Konstytucji RP – *Rada Ministrów i administracja rządowa* – znaleźć można odwołanie do terminu „bezpieczeństwo”. Otóż art. 146 ust. 4 pkt 7-8 traktują o tym, że Rada Ministrów, w zakresie i na zasadach określonych w Konstytucji i innych ustawach, zapewnia bezpieczeństwo wewnętrzne państwa oraz porządek publiczny, a także zapewnia bezpieczeństwo zewnętrzne państwa²⁰.

W rozdziale jedenastym ustawy zasadniczej – *Stany nadzwyczajne* – w art. 230 ust. 1 znajduje się zapis, iż „w razie zagrożenia konstytucyjnego ustroju państwa, bezpieczeństwa obywateli lub porządku publicznego, Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów może wprowadzić, na czas oznaczony, nie dłuższy niż 90 dni, stan wyjątkowy na części albo na całym terytorium państwa”²¹.

¹⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483). art. 30.

¹⁶ Ibidem, art. 31 ust. 1.

¹⁷ Ibidem, art. 66 ust. 1.

¹⁸ Ibidem, art. 74 ust. 1.

¹⁹ Ibidem, art. 135.

²⁰ Ibidem, art. 146 ust. 4 pkt 7-8.

²¹ Ibidem, art. 230 ust. 1.

Bezpieczeństwo państwa, narodu i obywateli RP w kontekście ograniczenia praw i wolności człowieka i obywatela

Ustrojodawca wskazuje na pewną przewagę państwa nad jednostką w kontekście priorytetu zapewnienia bezpieczeństwa. Widoczne jest to zwłaszcza w art. 31 ust. 3 Konstytucji. Wskazuje on na fakt, iż ograniczenia w zakresie korzystania z wolności i praw konstytucyjnych mogą być ustanowione tylko w ustawach oraz tylko w sytuacji, kiedy są one konieczne dla bezpieczeństwa, porządku publicznego, ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób, w demokratycznym państwie. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw²². Art. 31 ust. 3 uwiadamia konflikt pomiędzy wolnością jednostki a bezpieczeństwem ogółu. Można dojść do wniosku, że aby zapewnić poszczególnej jednostce bezpieczeństwo, trzeba zapewnić je państwu i odwrotnie. Prawo jednostki do życia w pokoju jest jednym z podstawowych praw. Dlatego też dla skutecznego zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa konieczne jest zastosowanie instrumentów, które mogą ograniczyć prawa i wolności jednostki.

Jedno ze współczesnych egzystencjalnych pytań dotyczy kwestii, ile ludzie są w stanie poświęcić wolności w imię bezpieczeństwa, a ile bezpieczeństwa w imię wolności. Wydawać się może, iż nie jest możliwe jednoczesne zapewnienie przez organy państwowe bezpieczeństwa jednostce przy zapewnieniu jej wolności.

Warto pamiętać, iż z jednej strony Rzeczpospolita Polska jest świadczeniodawcą bezpieczeństwa dla narodu – o czym traktuje art. 5 ustawy zasadniczej – z drugiej zaś jest świadczeniobiorcą obowiązków wypełnianych przez obywateli. Odnosi się to również do zakresu bezpieczeństwa państwa, o czym traktują art. 82, 85 oraz pośrednio art. 136 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku.

Bibliografia

Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009.

Banaszak B., *Ogólne wiadomości o prawach człowieka*, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, B. Banaszak, A. Preisner (red.), Warszawa 2002.

Brzeziński M., *Stany nadzwyczajne w polskich konstytucjach*, Warszawa 2007.

²² Ibidem, art. 31 ust. 3.

European defence – the role of naval power, dokument A/1813, Europejskie Między-
parlamentarne Zgromadzenie do Spraw Bezpieczeństwa i Obrony, Bruksela 2003.

Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2007.

Jaraczewski J., *Bezpieczeństwo jako wartość chroniona w Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w pierwszych dekadach XXI wieku wobec wyzwań politycznych, gospodarczych, technologicznych i społecznych*, S. Biernat (red.), Warszawa 2013.

Karp J., *Bezpieczeństwo państwa*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny*, W. Skrzydło, S. Grabowska, R. Grabowski (red.), Warszawa 2009.

Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Warszawa 2011.

Masłow A., *Motywacja i osobowość*, przeł. J. Radzicki, Warszawa 2006.

Oniszczyk J., *Wolność i bezpieczeństwo w demokracji (preteksty ograniczeń wolności i gwarancje ich ochrony)*, [w:] *Bezpieczeństwo państwa a ochrona praw i wolności jednostki we współczesnym świecie*, J. Jaskiernia (red.), Kielce 2012.

Piechowiak M., *Dobro wspólne jako fundament polskiego porządku konstytucyjnego*, Warszawa 2012.

Piechowiak M., *Konstytucyjna zasada dobra wspólnego – w poszukiwaniu kontekstu interpretacji*, [w:] *Dobro wspólne. Problemy konstytucyjnoprawne i aksjologiczne*, W.J. Wołpiuk (red.), Warszawa 2008.

Potrzeszcz J., *Bezpieczeństwo prawne z perspektywy filozofii prawa*, Lublin 2013.

Prokop K., *Stany nadzwyczajne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Białystok 2005.

Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, wyd. 6, AON, Warszawa 2008.

Wołpiuk W.J., *Bezpieczeństwo państwa i pojęcia pokrewne. Aspekty konstytucyjnoprawne*, [w:] *Krytyka prawa. Niezależne studia nad prawem*, t. II, *Bezpieczeństwo*, W. Sokolewicz (red.), Warszawa 2010.

Wołpiuk W.J., *Państwo wobec szczególnych zagrożeń*, Warszawa 2002.

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).